

Válečka skalní (*Brachypodium rupestre*) – výzva ke sledování

Brachypodium rupestre – call for attention

MARTIN DANČÁK

Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra ekologie a životního prostředí,
Šlechtitelů 27, CZ-783 71 Olomouc-Holice; e-mail: martin.dancak@upol.cz

Abstract: *Brachypodium rupestre* is presumably an alien species in the Czech Republic. The number of its localities in the country has been steadily increasing over the past twelve years. This paper summarizes the main differential characters between *Brachypodium rupestre* and its nearest congener *B. pinnatum*. An identification key to the Czech species of *Brachypodium* is included. A call to look out for *B. rupestre* in the field is added.

Keywords: alien species, Czech Republic, *Poaceae*

Taxonomické pojetí a nomenklatura: Danihelka et al. 2012

Úvod

Rod *Brachypodium* P. Beauv. (válečka) je v České republice zastoupen třemi druhy, a to původními válečkou prapořitou (*Brachypodium pinnatum*) a válečkou lesní (*Brachypodium sylvaticum*) a zřejmě nepůvodní válečkou skalní (*Brachypodium rupestre*). Zatímco dva prvně jmenované druhy jsou u nás obecně rozšířeny na poměrně široké škále biotopů (Dančák et al. 2013), výskyt válečky skalní v ČR byl až donedávna předmětem pochyb a dohadů (Dančák & Hadinec 2011). Válečka skalní je západoevropsko-mediterránní druh, s těžištěm rozšíření v okrajových oblastech Alp a jejich předhůří. Její areál však nespojitě zasahuje západním směrem až do severního Portugalska, Galicie a rovněž na britské ostrovy do jižní Anglie a Walesu, na jih od Alp do severní části mediteránu a na východ do černomořské oblasti a východního mediteránu. Severní hranice jejího areálu prochází jižní Anglií, Belgií a Německem, dále k východu pak roste pouze jižně od toku Dunaje (Schippmann 1991, Conert 1998). V posledních dvanácti letech byl ale tento druh potvrzen rovněž v České republice, na několika lokalitách od severozápadních Čech až po východní Moravu. Nedávno byl nalezen také na území Severomoravského kraje u obce Choryně a známé jsou výskyty v územích těsně sousedících s krajem, a to v okolí Brumova-Bylnice na Zlínsku (Dančák & Hadinec 2011) a u Petrůvky na Svitavsku (P. Novák, in litt.).

Obr. 1. Rozsáhlý porost válečky skalní (*Brachypodium rupestre*) na sušší louce v PP Choryňská stráž; 26. VII. 2014. – Foto D. Hlisnikovský

Klíč k určování rodu *Brachypodium* v ČR

Válečka skalní je poměrně snadno odlišitelná od obou běžných druhů našich váleček. Především rozlišení od *Brachypodium sylvaticum* nečiní žádné potíže, a to díky rozdílnému vzhledu a zčásti i ekologickým nárokům obou druhů. Odlišení od *B. pinnatum* je poněkud obtížnější, ale přesto není těžké za použití následujícího klíče:

- 1a Rostliny trsnaté, bez nebo jen s velmi krátkými výběžky; osina pluchy 8–15 mm dlouhá ----- ***B. sylvaticum***
- 1b Rostliny výběžkaté, případně tvoří velmi řídké trsy stébel nahloučených na dlouhých výběžcích; osina pluchy 2–6 mm dlouhá ----- 2
- 2a Listové čepele na spodní straně silně drsné kupředu namířenými drobnými osténky, matné, ploché, 3–7 mm široké; pluchy na hřbetě obvykle krátce hustě chlupaté ----- ***B. pinnatum***
- 2b Listové čepele na spodní straně hladké nebo jen slabě drsné, bez nebo jen na žilnatině s ojedinělými kupředu namířenými osténky, nápadně lesklé, většinou alespoň slabě nadvinuté, 2,5–5,5 mm široké; pluchy na hřbetě lysé ----- ***B. rupestre***

Poznámky k rozeznávání *Brachypodium rupestre* od *B. pinnatum*

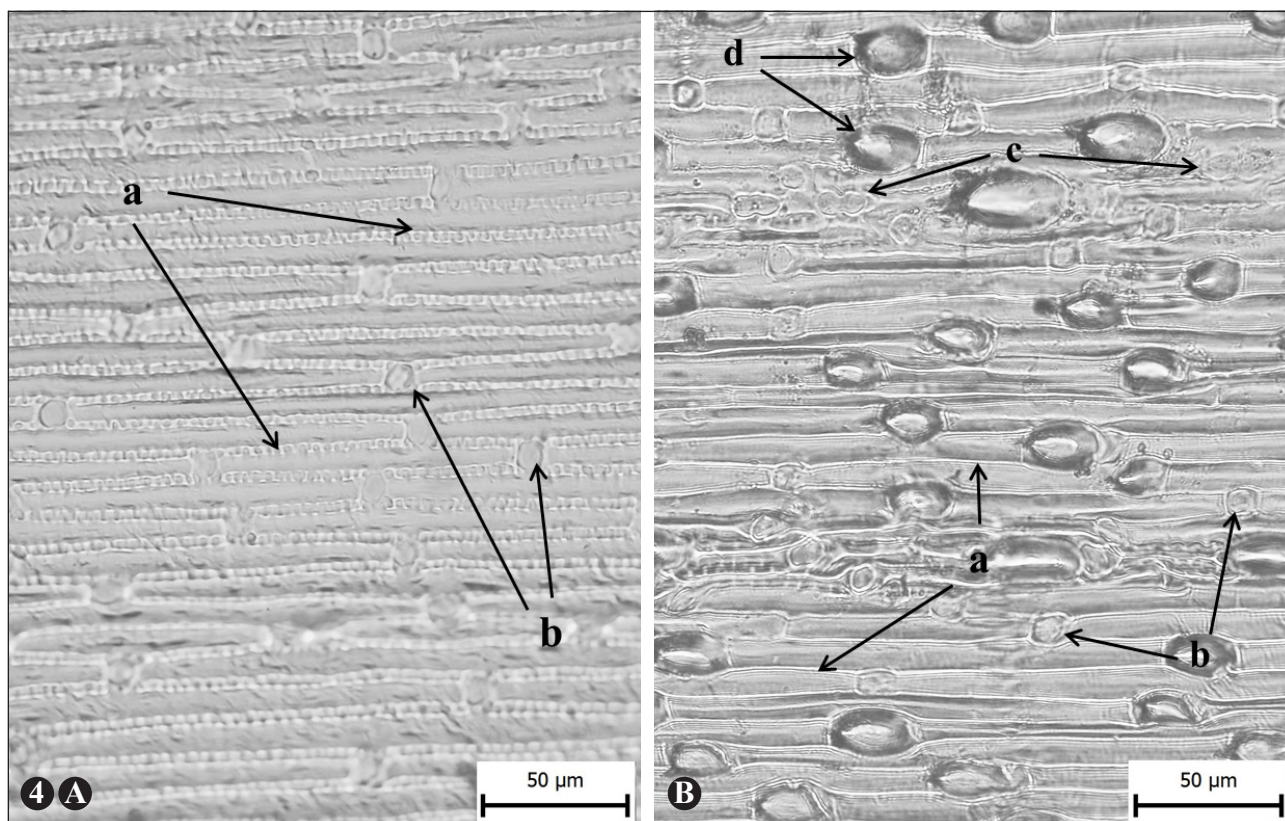
Válečka skalní u nás roste na poměrně široké škále biotopů. Zpravidla jsou to sušší louky, lesní okraje, příkopy u cest a silnic, křoviny, světlé lesy, zřídka i paseky nebo dokonce prameniště. Často výrazně expanduje v neobhospodařovaných loukách či jiných trvalých travních porostech.

Obr. 2. Spodní strana listu: (A) válečky skalní (*Brachypodium rupestre*), (B) válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*). – Foto V. Dvořák (2A), M. Duchoslav (2B)

Obr. 3. Klásky: (A) válečky skalní (*Brachypodium rupestre*), (B) válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*). – Foto V. Dvořák (3A), J. Racek (3B)

Obr. 4. Detail pokožky spodní strany listu [otiskový preparát]: (A) válečky skalní (*Brachypodium rupestre*): a – zvlněné buněčné stěny dlouhých pokožkových buněk, b – krátké pokožkové buňky; (B) válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*): a – hladké stěny dlouhých pokožkových buněk, b – krátké pokožkové buňky, c – buňky piškotovitého tvaru, d – osténky. – Foto M. Dančák

V terénu je válečka skalní obvykle dosti nápadná. V loukách nezřídka tvoří zřetelně ohraničené hustě zapojené porosty, které se svojí barvou nápadně odlišují od okolí. Porosty mají žlutozelenou barvu, mnohem světlejší než obvykle sytější zelené porosty válečky prapořité. Tato barva obvykle vyniká i v porostech, kde válečka prapořitá chybí a dominují tam jiné druhy trav. Ve smíšených populacích s válečkou prapořitou je kromě barvy nápadný také rozdíl v šířce listů, které jsou u válečky skalní užší (2,5–5,5 mm) než u válečky prapořité (3–7 mm). Tento rozdíl dále zdůrazňuje to, že čepele válečky skalní bývají obvykle nadvinuté, což je opticky ještě zužuje, zatímco čepele válečky prapořité jsou ploché.

Čepele válečky skalní jsou také na spodní straně obvykle zřetelně lesklé (obr. 2A) a hladké, což lze snadno ověřit tak, že po spodní straně listu přejedeme prstem ve směru od špičky čepele k její bázi. U válečky prapořité je spodní strana listu matná (obr. 2B) a na omak silně až nepříjemně drsná, což je způsobeno krátkými osténky umístěnými na ploše čepele (obr. 4B-d).

Pluchy (a tedy i celé klásky) válečky skalní jsou zcela lysé (obr. 3A), zatímco pluchy válečky prapořité jsou obvykle zřetelně chlupaté (obr. 3B).

V případě pochybností je možné využít dalšího znaku, kterým je možné oba druhy dosti bezpečně rozlišit, ale který nelze pozorovat v terénu. Tímto znakem je tvar stěn

(okrajů) dlouhých pokožkových buněk na spodní straně listu. U válečky skalní jsou tyto buňky na okraji zřetelně zvlněné (obr. 4A-a), zatímco u válečky prapořité mají všechny pokožkové buňky okraje hladké (obr. 4B-a). U válečky skalní na pokožce spodní strany listu rovněž chybí buňky piškotovitého tvaru, které jsou naopak typické pro válečkou prapořitou (obr. 4B-c).

Výzva

Válečka skalní je v České republice zřejmě výrazně přehlíženým druhem. Dosavadní poznatky ukazují na to, že se u nás v posledních desetiletích šíří a nálezy nových lokalit jsou tedy velmi pravděpodobné. Chtěl bych se proto obrátit na čtenáře, kteří chodí do terénu a všímají si rostlin, aby věnovali svou pozornost také travám a speciálně válečkám. Pokud budete mít podezření, že jste našli válečku skalní, pořídte prosím herbářový doklad. Vaše položky rád zreviduji a vy tak přispějete k lepšímu poznání rozšíření tohoto druhu.

Poděkování

Děkuji Martině Oulehlové za pomoc s přípravou a fotografováním otiskových preparátů pokožky. Jaroslavu Rackovi, Martinu Duchoslavovi a Václavu Dvořákovi děkuji za svolení s otištěním fotografií.

Použité zdroje

- Conert H. J. (1992): 72. *Brachypodium*. – In: Conert H. J., Jäger E. J., Kadereit J. W., Schultze-Motel W., Wagenitz G. & Weber H. E. [eds], *Hegi, Illustrierte Flora von Mitteleuropa* 1/3: 757–765, Berlin & Hamburg.
- Dančák M., Dvořák V. & Janošíková K. (2013): 30 lesních trav České republiky. – Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc.
- Dančák M. & Hadinec J. (2011): *Brachypodium rupestre*. – In: Hadinec J. & Lustyk P. [eds], *Additamenta ad floram Reipublicae Bohemicae*. IX., *Zprávy České Botanické Společnosti* 46: 59–63.
- Danihelka J., Chrtek J. Jr. & Kaplan Z. (2012): Checklist of vascular plants of the Czech Republic. – *Preslia* 84: 647–811.
- Schippmann U. (1991): Revision der europäischen Arten der Gattung *Brachypodium* Palisot de Beauvois (Poaceae). – *Boissiera* 45: 1–249.